

CHARLES CROZAT'NIN VICHY FRANSASINA DAİR ÖNGÖRÜLERİ: YENİ FRANSIZ KANUN-I ESASÎSİ BAŞLIKLIL GAZETE YAZISI

Emre Partalcı*

Aşağıya dercedilecek olan yazı, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde uzun yıllar çalışmış olan Fransız kamu hukukçusu Charles Crozat'ya ait olup, Fransa'da vuku bulan önemli bir güncel anayasa gelişmesini konu almakta, daha doğrusu bu gelişme üzerine kaleme alınmaktadır. Günlük gazete *Tasviri Efkar'ın* 13, 19 ve 22 Temmuz 1940 tarihli nüshalarında¹ "Siyaset ve Hukuk" sütunu altında okurla buluşan bu yazı, II. Dünya Savaşı esnasında Fransa'nın mağlubiyeti sonucunda Vichy'de toplanan parlamentonun ilk faaliyetlerini takiben kaleme alınmıştır². 1950 yılında dahi derslerini henüz Türkçe anlatmayan Crozat'nın, bu metni Türkçe olarak kaleme almadığı muhakkaktır. Bununla beraber makalede çeviren bilgisi yer almamaktadır.

Gazete yazısı olmak dolayısıyla bugün erişimi güçleşmiş bu metni aşağıya almadan evvel, Crozat'yı okura tanıtmak uygun görünmektedir. Kısa bir biyografinin ardından, kimi noktalara ışık tutacağı inancıyla, Crozat'nın makalesinde ele aldığı konuya ilişkin bazı noktalar biraz daha açılacaktır. Nihayet Crozat'nın "Yeni Fransız Anayasası"na ilişkin öngörülleri değerlendirilecek ve yazıdan hareketle Crozat'nın düşüncelerine ilişkin bazı çıkarımlar yapmaya çalışılacaktır.

Geliş/Received: 10.11.2020 * Kabul/Accepted: 29.03.2021.

* Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku ABD. partalcieyre@hotmail.com.

¹ Künyeler şöyledir: *Tasviri Efkar*, sy. 4429-73, 13 Temmuz 1940, s. 2, 4; sy. 4433-77, 17 Temmuz 1940, s. 3; sy. 4438-82, 22 Temmuz 1940, s. 5. Yazı için bkz. Ek.

² Aşağıda değinilecek olan bu "faaliyetler" 10 Temmuz 1940'ta gerçekleşmiştir. İlk yazının yayımlanma tarihi 13 Temmuz 1940 olduğundan, Crozat'nın bu makaleyi, hiç değilse ilk kısmını, gelişmeler üzerine, sıcak sıcakına kaleme aldığı anlaşılmaktadır.

Charles Crozat (1897-1982)

Jean Marie Louis Charles Crozat 7 Mayıs 1897'de Turenne'de doğmuştur³. Babası Reynal, annesi Camille Crozat'dır. Hukuk eğitimini Toulouse Üniversitesi'nde tamamladıktan sonra, 1924'te Montpellier Üniversitesi'nden doktorasını almıştır. Doktora tezinin konusu "Polonya ve Danzig Anayasaları"dır. Tezinin önsözünü ünlü hukukçu Maurice Hauriou yazmıştır. 1923-1925 yılları arasında Toulouse Üniversitesi'nde görev yapan Crozat, 1926-1944 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Amme Hukuku kürsüsünde çalışmıştır. Cemil Bilsel'in milletvekili seçilip emekliye ayrılmasının ardından 1944'den itibaren Milletlerarası Hukuk kürsüsü başkanlığını vekaleten yürüten Crozat, 1950 yılında bu kürsüye naklolarak emekli olduğu 1969 yılına kadar kürsü başkanlığı görevini yürütmüştür.

1931 yılında Paris Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde İdare Hukuku dersini vermekte olan Profesör Mestre, Crozat'ı idare hukuku derslerini vermede kendisine eşlik etmek üzere ordinaryüs profesör sıfatıyla Paris'e davet etmiş, bu hadiseye Darülfünun emini olan Muammer Raşit Seviğ şahit ve engel olmuştur. 1933 üniversite reformu öncesinde hukuk fakültesinde gerçekleştirilecek reform hakkında mütalaa vermiş; 1935 yılında Şura-yı Devlet Kanunu hakkında bir etüt kaleme almıştır. *Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul*'un yayımlanmasına öncülük etmiştir.

1938 yılında, Crozat'ın önyak olmasıyla, Toulouse Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mukayeseli Hukuk Enstitüsü bünyesinde bir "Türk Mesai Merkezi" kurulmuştur. Crozat bu merkezin Türkiye temsilcisi olmuştur. Türkiye'den kaynakların toplanarak buraya gönderilmesini sağlamış, 1939 yılından itibaren Türk öğrenciler çalışmalarını yürütmek üzere bu merkeze gönderilmiştir.

1950 tarihli bir raporda Crozat'ın derslerini Fransızca anlattığı fakat Türkçeyi iyi okuduğu ve anladığı belirtilmektedir. Recai Galip Okandan ve Tarık Zafer Tunaya gibi iki önemli hukukçuyu yetiştirmiştir. Toplamda 43 yıl İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde çalışmıştır. 30.10.1969 yılına kadar aktif olarak görevde bulunan Crozat'ya, Hukuk Fakültesi tarafından 1971 yılında fahri profesörlük unvanı verilmiştir. Üç oğlu ve bir kızı olan Charles Crozat'ın iki oğlu ve kızı İstanbul'da dünyaya gelmiştir.

³ Buradaki biyografi henüz yayımlanmamış olan *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesine Hayat Verenler* adlı yapıta tarafımızdan yazılan biyografiden uyarlanmıştır. Bu yapıtta yer alacak olan Crozat'ya ait eserlerin listesi buraya alınmamıştır. Crozat'ın biyografisi İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi arşivinde bulunan özlük dosyası esas alınarak kaleme alınmıştır. Crozat'ın kısa bir biyografisi adına çıkarılan armağanda bulunmaktadır: Sulhi Dönmezer, "Ord. Prof. Dr. Charles Crozat'ın Onuruna", *Ord. Prof. Dr. Charles Crozat'a Armağan*, İstanbul, Sulhi Garan Matbaası, 1979, s. XXIII-XXIV.

“Yeni Fransız Kanun-ı Esasisi” mi?

Crozat'nın makalesi “Yeni Fransız Kanun-ı Esasisi” başlığını taşımakla beraber, bu başlığı kullanmasına neden olan gelişme aslında yeni bir anayasanın kabulü değil, 10 Temmuz 1940 tarihinde Vichy’de toplanan meclisin III. Cumhuriyeti sona erdirmesi ve Mareşal Philippe Pétain’a yeni anayasayı yapma yetkisi vermesidir⁴. Crozat bu gelişmeyi yayımlanan ilk yazının başında zikrettikten sonra, üçüncü yazının sonunda, yeni anayasaya hâkim olacağını düşündüğü esaslara değinene dek, bir daha yeni anayasadan bahsetmemektedir. Makalesi de büyük oranda geçmiş anayasa deneyimlerini, özellikle de 1875 Anayasasını ve uygulamasını değerlendirmektedir. İlk yazıda önce 1875 Anayasasına değin gerçekleşen anayasal gelişmelere kısaca değinilmekte, daha sonra 1875 Anayasasının hazırlık süreci, öngördüğü sistem ve geçirdiği değişiklikler konu edilmektedir. İkinci yazının tamamı 1875’den sonra anayasanın değiştirilmesine ilişkin serdedilen görüşlere hasredilmektedir. Yazının son bölümü ise anayasa hukuku muvacehesinden 1875 Anayasasına yönelen temel itirazları dört başlık altında topladıktan sonra nihayet anayasa değişikliği ile gerçekleşeceğini tahmin ettiği beş hususa işaret ederek tamamlanmaktadır.

III. Cumhuriyet’in Öncesi ve Sonrası

Crozat, III. Cumhuriyet anayasası hakkında ayrıntılı şekilde bilgi vermektedir. Buna nazaran daha önceki siyasal tecrübelerle kısaca değinmektedir. Crozat'nın III. Cumhuriyet öncesi ile ilgili verdiği bilgileri tamamlamak ve bilhassa bazı adlandırmalara açıklık kavuşturmak adına bu döneme kısaca göz atmakta yarar var⁵:

Crozat'nın yazısı genel hatlarıyla Fransa’da gerçekleşen anayasal gelişmeleri açıklamaktadır. III. Cumhuriyet anayasası üzerinde detaylı olarak durduğu için bu dönem ile ilgili ilave bir açıklama yapmaya gerek yoktur. III. Cumhuriyet örneğinde olduğu gibi ondan önceki anayasal gelişmeler de siyasal çekişmeler ve bilhassa savaşların sonuçlarıyla doğrudan belirlenmiştir. I. ve II. Cumhuriyet tecrübeleri aşağı yukarı benzer akıbetleri paylaşmıştır. Fransız Devriminin ar-

⁴ Çınar Özen, Atay Akdevelioğlu, “II. Dünya Savaşı’nda Fransa’da Liderlik Mücadelesi: III. Cumhuriyet’ten Vichy Fransası’na Fransız Siyasetinde Yapısal Salınım”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, C. 15, Sy. 1, s.158.

⁵ Fransız devriminden III. Cumhuriyet’e değin geçen süre zarfında vuku bulan gelişmeler şu kaynaklardan derlenmiştir: Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, 15. Bs., İstanbul, Beta Yay., 2015, s.608-637; Roger Price, *Fransa’nın Kısa Tarihi*, çev. Özkan Akpınar, 2. Bs., İstanbul, Boğaziçi Yay., 2016, s. 115-225; Jacques Bainville, *Fransa Tarihi: Cilt II*, çev. Hüseyin Cahit Yalçın, İstanbul, Kanaat Kitabevi, 1938, s. 327-489. Son esere, makalede Crozat tarafından da atıf yapılmaktadır.

dından hemen cumhuriyete geçilmemiş, 1791 Anayasası ile bir meşruti monarşi teşebbüsünde bulunulmuştur. Ancak meşruti monarşinin işlemeyeceği çok çabuk anlaşılmış, 1792’de ulusal konvansiyon adını alacak bir meclis toplanıp yeni bir anayasa yapmış ve I. Cumhuriyet dönemi böylelikle başlamıştır. Cumhuriyet kısa sürede Robespierre’in diktatörlüğüne dönüşmüş, Robespierre’in öldürülmesinin ardından 1795’ye yeni bir anayasa yapılmıştır. Adını yürütmeyi oluşturan *directoire*’dan alan bu dönemde, monarşi taraftarları ile Robespierre taraftarları arasında bir denge kurmak amaçlanmıştır. *Directoire*’ın ömrü de çok uzun olmamış, Napoleon Bonaparte’ın yaptığı darbe ile yıkılmıştır. 1799’da Napoleon tarafından yapılan anayasa ile I. Cumhuriyet sona ermekte, birinci imparatorluk dönemi başlamaktadır. Birinci imparatorluk Napoleon’un askeri başarılarına bağlı olarak varlığını sürdürmüş, başarısız Moskova seferinin ardından 1814’te Senato kararı ile imparator düşürülmüştür. Böylelikle, Crozat’nın da makalesinde belirttiği, meşruti monarşi dönemi başlamıştır. 1814-1830 arasında Bourbon hanedanından krallar, 1830’daki hanedan değişikliğinin ardından ise Orleans hanedanından Philippe-Louis kral olmuştur.

II. Cumhuriyet, 1848 devrimi neticesinde gerçekleşen bir dizi olayın ardından 4 Kasım 1848’de kabul edilen anayasa ile başlamaktadır. Ancak yapılan ilk seçimlerde, Napoleon’un yeğeni Louis Napoleon Bonaparte cumhurbaşkanı seçilmiş ve cumhuriyet yolun henüz başında yine imparatorluğa yönelmiştir. Napoleon 1851’de bir darbe ile yönetime el koymuş; 1852’de yapılan anayasanın ardından imparator ilan edilmiştir. 1870’de Sedan’da Prusya’ya mağlup olup esir düşene kadar da tahtta kalmıştır. Böylelikle Crozat’nın makalesinde detaylı bir şekilde açıkladığı III. Cumhuriyet’e uzanan süreç başlamıştır.

Crozat’nın makalesine değinmeden önce onun bıraktığı yerden Fransa’daki anayasal gelişmelere kısaca göz atmak, konuyu hitama erdirmek bakımından yararlı görünmektedir. Bilindiği üzere Fransa’da günümüzde V. Cumhuriyet Anayasası yürürlükte. Bu anayasa, 1958’de Fransız sömürgesi Cezayir’de vuku bulan ayaklanmanın fitilini ateşlediği bir dizi olayın sonucunda kabul edilmiştir⁶. Bundan önce geçerli olan IV. Cumhuriyet Anayasası, İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesinin ardından 1946 yılında kabul edilmiştir⁷. Ancak III. Cumhuriyeti sona erdiren gelişmenin 1946 Anayasası değil -Crozat’nın da makalesini yazmasına sebep olan- 1940 Temmuz’unda Pétain’in meclis tarafından göreve getirilmesi

⁶ Göze, *a.g.e.*, s. 649-651.

⁷ A.e., s. 646.

olduğu kabul edilir⁸. Her ne kadar kendisine bu yönde bir yetki verilmiş olsa da, Pétain bir anayasa yapmamıştır. 8 Temmuz 1941'de bir anayasa komisyonu oluşturmuş⁹, ancak iktidarda olduğu müddetçe kanun hükmünde kararnameler ile Fransa'yı yönetmiştir¹⁰.

Crozat'nın Söyledikleri ve Söylemedikleri

Crozat'nın yazısında dikkat çeken hususlardan bir tanesi yeni bir anayasa yapma yoluna gidilmesi hadisesinin hangi koşullar altında gerçekleştiğine hiç değinmiyor oluşudur. Halbuki gelişmeler hiç de sıradan değildir. Fransa, Mayıs 1939'da İngiltere'yle birlikte Almanya'ya karşı savaş açmış, savaşta stratejisi savunma odaklı olduğu için Almanya'ya saldırmamış ve bunun sonucunda Mayıs 1940'a değin büyük çaplı bir çatışma yaşanmamıştır¹¹. Almanya'nın 10 Mayıs'taki saldırısına ise Fransız ordusu hemen hiç direnememiştir. Öyle ki Almanların ilk saldırısının ardından bir aydan biraz daha uzun bir süre geçmişken, 12 Haziran'da Paris yıkıma uğramaması için açık şehir ilan edilmiş, 14 Haziran'da Alman birlikleri Paris'i işgal etmişlerdir. Bordeaux'ya taşınmış olan Reynaud kabinesi 16 Haziran'da istifa etmiş; yeni hükümeti, ateşkes ve teslimiyet taraftarlarının başında bulunan Pétain kurmuştur¹². Nihayet Crozat'nın makalesini kaleme almasının sebebi olan gelişme, 10 Temmuz 1940'ta gerçekleşmiştir.

10 Temmuz'da Vichy'de yapılan oturumlara Paris'teki parlamentonun her iki kanadının üyelerinin yaklaşık yüzde yetmiş beşi katılmış ve katılanların yüzde seksen beşinin oylarıyla Pétain yeni anayasayı yapmakla görevlendirilmiştir¹³.

Almanların ilk saldırısından Vichy'de Pétain'a yeni anayasayı hazırlaması için yetki verilmesine kadar geçen iki aylık süre zarfındaki gelişmeler böylesine önemli olmasına karşılık Crozat, yalnızca meclislerin normalde olduğundan farklı olarak Vichy'de toplandığını belirtmekle; bunun sebebini açıklamadığı gibi, yazı boyunca birkaç yerde "Fransa'da anayasal gelişmelerin hep elim hadiselerden sonra vuku bulduğu" nevinden cümleler sarf etmek dışında yenilgiden ya da Fransa'nın

⁸ William L. Shirer, *The Collapse of the Third Republic: An Inquiry into the Fall of France in 1940*, New York, Pocket Book, 1971, s. 955-956; Göze, *a.g.e.*, s. 645; Özen, Akdevelioğlu, *a.g.m.*, s. 158.

⁹ Paul Vaucher, "The 'National Revolution' in France", *Political Science Quarterly*, Vol. 57, No. 1, Mart 1942, s. 9.

¹⁰ Göze, *a.g.e.*, s. 645

¹¹ Özen, Akdevelioğlu, *a.g.m.*, s. 150, 151.

¹² Nicole Dombrowski, "Battle of France", *Historical Dictionary of World War II Frances*, Ed. Bertram M. Gordon, Westport/Connecticut, Greenwood Press, 1998, s. 26, 27.

¹³ Özen, Akdevelioğlu, *a.g.m.*, s. 157, 158.

işgalinden hiç söz etmemektedir. Bu tavır belki konuyu hukuki gelişmeler ile siyasal gelişmeleri birbirine ayırt ederek ele almak gibi bir hassasiyetin ürünü olarak nitelenebilir. Ancak,

1. Konunun kamu hukuku ve anayasal bir gelişme;
2. Yazının yer aldığı gazete sütunlarının başlığının “Siyaset ve Hukuk”;
3. Yazının sahibinin de siyasal olanla hukuki olan arasındaki ilişkilere odaklanan bir dersin hocası olduğu düşünüldüğünde sessizliğin sebebinin bu ilk tahmin olmadığı ihtimali ağır basmaktadır.

Kaldı ki örneğin 1875 Anayasasının kabulüyle, 1870’de Almanlara karşı alınan yenilgi -hatta kendi ifadesiyle *hezimet*- arasındaki ilişkiyi kurarken Crozat benzer bir sessizliğe bürünmemektedir. Öyleyse denilebilir ki Crozat, Fransa’nın Almanlara 1940’ta yenilmiş olmasından ve işgal edilmiş olmasından söz etmekten *kaçınmaktadır*. Görünen o ki Crozat üzerinden zaman geçmiş olduğu için bu ikinci örnek üzerinde konuşmakta rahat davranırken, ötekisi taze olduğu için suskun kalmaktadır.

Crozat’nın yazısında sessizliğini koruduğu tek konu savaş ve işgal değildir. Crozat, Fransa’nın gündemindeki alternatiflerden ikincisini hiç dikkate almamaktadır. Bu alternatif, Almanya’ya karşı savaşın Cezayir’de sürdürülmesidir¹⁴. Gerçi, Pétain’ın yetkilendirilmesi hadisesi bu ihtimali bir bakıma ortadan kaldırmış görünmektedir. Çünkü Pétain savaşın sonlandırılması ve ateşkes imzalanmasını savunanların lideri konumundadır¹⁵. Pétain’a yeni anayasa yapma konusunda verilen yetkiyi meclisin ezici bir çoğunluğunun vermiş olması, bu ikinci ihtimalin o an için tümüyle bertaraf olması anlamını taşımaktadır. Savaşta Almanlara karşı alınan yenilgilerin Fransız halkını ümitsizliğe düşürdüğü bilinmektedir¹⁶; anlaşılan meclis de halkın ümitsizliğini paylaşmakta ve kahir ekseriyet savaşın sona ermesini istemektedir. Crozat da halk ve meclis ile aynı duygu ve düşünceleri üstü kapalı da olsa paylaşıyor olmalı ki başka ihtimaller üzerinde değil; artık görünen tek seçeneğe, yenilmiş Fransa’nın icraatlarına odaklanmaktadır. Yazının açıkça ortaya konmayan ana fikri, savaşın Fransa için bittiği, Almanların kazandığıdır.

Crozat’nın III. Cumhuriyet tecrübesi hakkındaki açıklamaları, birkaç açıdan Vichy’de 10 Temmuz 1940’ta vuku bulan gelişmelerle aynı doğrultudadır. Görünüşe göre Crozat, III. Cumhuriyet’e geçiş sürecinin bir benzerinin vuku bulduğu düşün-

¹⁴ Özen, Akdevelioğlu, *a.g.m.*, s. 156.

¹⁵ Özen, Akdevelioğlu, *a.g.m.*, s. 156.

¹⁶ Özen, Akdevelioğlu, *a.g.m.*, s. 154.

cesindedir. III. Cumhuriyet de, Crozat'nın yazısını kaleme aldığı günlerde olduğu gibi bir askeri başarısızlığın ardından ilan edilmiştir. Fransa 1870'de olduğu gibi 1940'da da Almanlara mağlup olmuştur. 1871'de seçilen meclisin, 1940'ta toplanan meclisin Pétain'ı görevlendirirken olduğu gibi önünde iki önemli mesele bulunmaktadır: Almanya ile barış yapmak ve yeni bir anayasa hazırlamak¹⁷. Crozat'nın III. Cumhuriyet deneyimi hakkındaki detaylı açıklamaları, bu deneyimin o güne ışık tutacağı inancından kaynaklanıyor olsa gerektir.

Yazıda, Crozat'nın Pétain'ı ve siyasetini desteklediği yolunda açık bir ima bulunmamaktadır. Anayasada gerçekleşeceğini öngördüğü değişiklikler, Pétain'a tevdi edilen görevi onun nasıl yerine getireceğine ilişkin tahminleri andırmaktadır. Belki çok dolaylı bir şekilde, Romier hakkındaki sözlerinden bir çıkarımda bulunulabilir. Crozat, III. Cumhuriyet Anayasasının değişikliğe muhtaç olduğu yönünde belirtilen çeşitli görüşlere yazısının ikinci bölümünde yer verirken, bu bahsi Lucien Romier'in sözleriyle kapatmakta, bu arada Romier'i "içtimai meseleler hakkında en iyi malûmat sahibi zekalardan biri" olarak tanıtmaktadır. İfade uzun uzadıya değerlendirme yapmaya müsaade edecek kapsama sahip değildir. Ancak Crozat'nın adı geçen diğerk şahıslardan farklı olarak Romier'in görüşlerine kişisel olarak bir değerk atfetmiş olması da göz ardı edilemez. Bir tarihçi, iktisatçı ve gazeteci olan Lucien Romier (1885-1944), aynı zamanda Pétain'ın kendisinden tavsiye aldığı kişilerden biri tanesidir ve Vichy hükümetinde sonradan bakan olarak görev yapmıştır¹⁸. Bu cılız bağ dolayısıyla Crozat'nın, Romier'le görüşleri kesiştiği nispette Pétain'ın siyasi çizgisine bir sempati besliyor olabileceğini düşünmek de mümkündür.

Crozat'nın yeni anayasada bulunacağını tahmin ettiği özellikler şunlardır:

1. Yasama erki ıslah edilecek,
2. Mesleki meclisleri ve aile oyunu içerecek bir yasama erki anlayışı doğacak,
3. Danıştay, kanun ve nizamname hazırlanmasında daha geniş bir katılım gösterecek,
4. İktisadi kuvvetler, sendika ve korporasyon aracılığıyla devlet bünyesine dahil edilecek,
5. Kamu özgürlükleri bireyci bir esasa göre değil şahsiyetçi bir şekilde; şahsı

¹⁷ Göze, *a.g.e.*, s. 637.

¹⁸ Robert O. Paxton, *Vichy France: Old Guard and New Order 1940-1944*, New York, Columbia University Press, 2001, s. 198, 201; James Friguglietti, "Lucien Romier", *Historical Dictionary of World War II Frances*, Ed. Bertram M. Gordon, Westport/Connecticut, Greenwood Press, 1998, s. 320.

ailesi, mesleği, bulunduğu yerin kuralları ve vatandaşlık hakları dairesinde koruyacak şekilde benimsenecek.

Bunlar Crozat'nın kendi deyişiyile birer "tahmin ve çıkarım"dır. Fakat eğer Pétain'ın siyasi çizgisini benimsediği kabul edilirse, bunlara çıkarımın ötesinde birer beklenti gözüyle de bakılabilir. Kanımızca Crozat'nın tahminleri, kısmen 1875 Anayasasının aksayan yönlerinden kaynaklanmakta ve onların çözümlerine yönelmekte, büyük oranda ise Pétain'ın siyasal çizgisinin ortaya koyacağı anayasanın özelliklerini göstermektedir. Crozat Pétain'ın siyasi çizgisini beğensin ya da beğenmesin, tahminlerinde oldukça başarılıdır. Pétain ortaya bir anayasa koymamış olsa da, iktidarda kaldığı süre zarfındaki icraatı, eğer bir anayasa yapılmasına önayak olsaydı, Crozat'nın tahminlerini doğrulayacağını göstermektedir.

Crozat yasama meclisinin ıslah edileceği ve iyileştirileceği öngörmektedir. 1875 Anayasasından kaynaklanan hangi durumun Crozat'yı böyle bir beklentiye sevk ettiği bu anayasa ile ilgili açıklamalarında mevcuttur. Meclis, hükümetin siyasal sorumluluğuna gidip kabinenin görevden ayrılmasını sağlayabilmekte iken 1877'den sonra hükümetin meclisi feshetmesi uygulamada ortadan kalkmıştır. Bu durum meclis ile hükümet arasındaki denge-fren mekanizmasını ortadan kaldırmıştır. Hükümet krizlerinde meclisin feshedilmesi yolu en etkili fren mekanizması iken, hükümet bundan mahrumdur. Bunun dışında Crozat'nın makalesinde bahsetmediği ama 1875 Anayasası uygulamasından kaynaklanan önemli bir problem de meclis ile senatonun yasama konusunda tamamen aynı yetkilere sahip olmasıdır. Bir yasa tasarısı her iki meclis tarafından aynı şekilde kabul edildiği takdirde yasa şeklini alır. Her iki meclisin de ötekinin kabul ettiği yasaı kabul etmek, değiştirmek ya da reddetmek hakkı bulunmaktadır. Böyle olunca, iki meclis arasında anlaşmazlık olan her durumda, yasa tasarıları değiştirilmek ya da reddedilmek suretiyle, iki meclis arasında tekraren gidip gelmektedir¹⁹.

Anayasa hukukuna dair bu teknik mülahaza gerçekten de III. Cumhuriyet Anayasasının aksayan yönlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla böyle bir değişikliğin beklenmesi olağandır. Ancak böyle bir beklentiye girilmesinin diğer bir gerekçesi yeni anayasayı hazırlama görevi kendisine verilen Pétain'dan kaynaklanıyor olabilir. Bu ikinci ihtimalde söz konusu tahmini, hukuki olmaktan çok siyasi temelde değerlendirmek gerekir. I. Dünya Savaşının kahramanlarından olan mareşal Pétain, Fransa'nın sağ siyaset geleneği içinden gelmektedir. Emek-

¹⁹ Göze, *a.g.e.*, 641.

liye ayrıldıktan sonra bu saflarda siyasete katılmıştır²⁰. Fransa'da sağ siyasetin ayırt edici özelliği olan parlamentarizm karşıtlığının, Pétain için de eş derecede geçerli olduğu söylenebilir. Cumhuriyet ile Monarşi taraftarlarının temel anayasal ayrılıkları da tabiatıyla yasama ile yürütmeden hangisine ağırlık verileceği noktasında oluşmaktadır. Monarşistlere göre parlamentarizm otoritenin ortadan kalkmasına yol açmakta ve devamlılığı sekteye uğratmaktadır²¹. Buna karşılık monarşi taraftarları iki farklı hanedan arasında bölünmekte, bunun dışında asker kökenli Napoleon'un imparatorluk idealini sürdürenler bulunmaktadır. Her üçü için de geçerli olan husus, olabildiğince güçlü bir yürütmedir. Bonapartist Fransız sağının genel eğilimi doğrultusunda olan Pétain da, III. Cumhuriyet'e yönelik küçümseyici bir tavır içindedir²². Bu doğrultuda Crozat'nın "yasama ıslahı"ndan kastı hangi surette olursa olsun yürütmenin başında olacak kişinin meclise kıyasen etkin bir konumda olacağı türden bir değişiklik olabilir. Crozat'nın Danıştay'ın yasaların yapılmasına daha çok katılım sunmasını beklemesi de, bu işi meclis yerine hukuk profesyonellerine tevdi edecek bir sistemin geleceğini tahmin ettiği şeklinde değerlendirilebilir.

Crozat'nın yasama erki içinde gerçekleşmesini öngördüğü bir diğer değişiklik olan meslek meclislerine ağırlık verilmesi ve aile oyunun kabulü de pekala Pétain'ın şahsından hareketle ileri sürülmüş olmalıdır. Pétain'ın zaman içerisinde icraatları bu tahminleri doğrulayacak istikamettedir. Öncelikle ortaya koyduğu "Milli Devrim" programı bu konuda ipuçları içermektedir. Milli Devrim, Fransız Devriminin şiarı olan "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" yerine "çalışma, aile, vatan"ı bayraklaştırmaktadır²³. Bu yeni şiarı destekler mahiyette icraatlar da gerçekleştirmiştir. Aralık 1940'ta, her tarım bölgesinin toprak sahiplerinin, çiftçilerin ve günlük işçilerin oyları ile belirlenecek temsilcilerden oluşacak bir ulusal tarım konseyi kurulmasını sağlamış²⁴, Ocak 1941'de ülkenin toplumsal ve ekonomik çıkarları hakkında tavsiye niteliğinde kararlar vermekle görevli bir Ulusal Konsey tayin etmiştir. Bu konsey bünyesinde faaliyet gösterecek komitelerden, alanlarındaki

²⁰ William R. Keylor, "Henry-Philippe Pétain", *Historical Dictionary of World War II Frances*, Ed. Bertram M. Gordon, Westport/Connecticut, Greenwood Press, 1998, s. 280.

²¹ Kevin Passmore, *The Right in France: From the Third Republic to Vichy*, Oxford, Oxford University Press, 2013, s. 48.

²² Özen, Akdevelioğlu, *a.g.m.*, s. 147.

²³ Bertram M. Gordon, "National Revolution", *Historical Dictionary of World War II Frances*, Ed. Bertram M. Gordon, Westport/Connecticut, Greenwood Press, 1998, s. 257, 258.

²⁴ Vaucher, *a.g.m.*, s. 22.

problemleri tespit edip konuya ilişkin fikirlerini rapor etmeleri beklenmektedir. Bu komitelerden ilki meslek örgütlerinin problemlerini ortaya koymak üzere oluşturulmuştur²⁵.

Crozat'nın son beklentisi ise kamu özgürlüklerine ilişkindir. Yazısında, III. Cumhuriyet Anayasasında yer almamasını bir eksiklik olarak nitelediği kamu özgürlüklerinin yeni anayasada “şahsiyetçi” bir bakış açısı ile benimseneceği görüşünü okurla paylaşmaktadır. Buna göre haklar kişiyi “ailesi, mesleği, bulunduğu yerin kuralları ve vatandaşlık hakları” çerçevesinde koruma altına alacaktır. Crozat'nın bu tahmini çok ilginçtir; çünkü Pétain'ın Crozat'nın yazısını kaleme aldıktan çok sonra söyledikleri ile hemen hemen tamamıyla örtüşmektedir. Pétain 8 Temmuz 1941 tarihli konuşmasında, genel oya ve parlamenter sisteme karşı çıkmakta, genel iradenin bireylerin oylarıyla doğrulukla ortaya çıkmadığını, ailelerin, mesleki, yerel, ruhani ve ahlaki grupların görüşlerinin alınması gerektiğini belirtmektedir. Ona göre bunlar güçlü bir liderlik esasına dayanan bir hiyerarşiye tabi olmalıdır²⁶. Ülkede otoritenin, gelenekten kaynaklanan milli gruplara dayanması gerekmektedir²⁷.

Vichy hükümeti kimilerince muhafazakarlar tarafından yeni bir sosyal düzen kurulması teşebbüsü olarak değerlendirilmektedir²⁸. Vichy hükümetinin bütüncül bir değerlendirmesini yapma olanağı bulunmamakla birlikte Crozat da, hükümet henüz kurulmuşken böyle bir istikamette yol alacağını tahmin etmiştir. Crozat bu tahminleri öne sürerken Vichy hükümetinin tümüyle Nazi güdümüne gireceği; savaşı sürdürmek için ihtiyaç duyduğu hammadde ihtiyacını ve emek gücünü karşılamak, Yahudilerin toplama kamplarına gönderilmesini sağlamak²⁹ hususunda Almanlarla uyum içinde çalışacağını öngörmemiştir. Crozat'nın, eğer bir anayasa yapılsaydı gerçekleşecekmiş gibi görünen tahminlerine karşılık gelen faaliyetlerin, ne kadarının Fransa tarafından tayin edildiği, ne kadarının Nazi Almanya'sının talepleri doğrultusunda gerçekleştiği bilmiyoruz. Ancak kanımızca Crozat tahminlerini ortaya koyarken bunları, yeni anayasayı Fransa sağının değerlerinin belirleyeceği düşüncesiyle öne sürmektedir. Makalesinin son paragrafında söyledikleri de bunun ispatı gibidir: Devlete yeni bir ruh verecek, Fransa'nın gerçek bir milli bütün halini almasını sağlayacak olan, Crozat için, Fransa'nın tarihi ve tecrübeleridir.

²⁵ A.e., s. 8, 9.

²⁶ A.e., s. 9.

²⁷ A.y.

²⁸ A.e., s. 7.

²⁹ Keylor, *a.g.e.*, s. 281.

Kaynakça

- Bainville, Jacques: *Fransa Tarihi*: Cilt II, çev. Hüseyin Cahit Yalçın, İstanbul, Kanaat Kitabevi, 1938.
- Crozat, Charles: "Yeni Fransız Kanunu Esasisi", *Tasviri Efkar*, sy. 4429-73, 13 Temmuz 1940; sy. 4433-77, 17 Temmuz 1940; sy. 4438-82, 22 Temmuz 1940.
- Dombrowski, Nicole: "Battle of France", *Historical Dictionary of World War II Frances*, Ed. Bertram M. Gordon, Westport/Connecticut, Greenwood Press, 1998, s. 26-28.
- Dönmezer, Sulhi: "Ord. Prof. Dr. Charles Crozat'ın Onuruna", *Ord. Prof. Dr. Charles Crozat'a Armağan*, İstanbul, Sulhi Garan Matbaası, 1979, s. XXIII-XXIV.
- Friguglietti, James: "Lucien Romier", *Historical Dictionary of World War II Frances*, Ed. Bertram M. Gordon, Westport/Connecticut, Greenwood Press, 1998, s. 320.
- Gordon, Bertram M.: "National Revolution", *Historical Dictionary of World War II Frances*, Ed. Bertram M. Gordon, Westport/Connecticut, Greenwood Press, 1998, s. 257-258.
- Göze, Ayferi: *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, 15. Bs., İstanbul, Beta Yay., 2015.
- Keylor, William R.: "Henry-Philippe Pétain", *Historical Dictionary of World War II Frances*, Ed. Bertram M. Gordon, Westport/Connecticut, Greenwood Press, 1998, s. 280-281.
- Özen, Çınar/Akdevelioğlu Atay: "II. Dünya Savaşı'nda Fransa'da Liderlik Mücadelesi: III. Cumhuriyet'ten Vichy Fransası'na Fransız Siyasetinde Yapısal Salınım", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, C. 15, Sy. 1, s. 145-172.
- Passmore, Kevin: *The Right in France: From the Third Republic to Vichy*, Oxford, Oxford University Press, 2013.
- Paxton, Robert O.: *Vichy France: Old Guard and New Order 1940-1944*, New York, Columbia University Press, 2001.
- Price, Roger: *Fransa'nın Kısa Tarihi*, çev. Özkan Akpınar, 2. Bs., İstanbul, Boğaziçi Yay., 2016.
- Shirer, William L.: *The Collapse of the Third Republic: An Inquiry into the Fall of France in 1940*, New York, Pocket Book, 1971.
- Vaucher, Paul: "The 'National Revolution' in France", *Political Science Quarterly*, Vol. 57, No. 1, Mart 1942, pp. 7-27.

*

EK

YENİ FRANSIZ KANUN-I ESASİSİ

Charles Crozat

Fransa, umumiyetle elim ahval içinde ve ekseriya haricî güçlüklerin tesiri altında kanun-ı esasilerini değiştirmiştir. 1870 hezimetinden sonra böyle olmuştu. Şimdi dahi aynı şey cereyan etmektedir³⁰.

³⁰ Metinde güncelliğini yitirmiş imla ve basit dizgi hataları belirtilmeksizin değiştirilmiştir. Fransızca kelimeler italik olarak gösterilmiştir. Köşeli parantezler tarafımızdan eklenmiştir.

Millî Meclis, yani Meclis-i Âyan ve Meclis-i Mebusan (tabîî ahvalde olduğu gibi Versailles'da değil de) Vichy'de, mevcut usule uygun bir surette ayrı ayrı toplanarak kanun-ı esasinin tadili hakkındaki teklifi kabul etmişlerdir. Sonra müşterek bir içtima akdetmişler ve hükümete, umumi esaslarını kabul ettikleri yeni kanun-ı esasinin ihzarı hususunda salahiyet-i amme vermişlerdir.

Hakikat-i halde mevzubahis olan bir tadil midir? Bize göre bunda, esaslı bir değişiklik, yeni bir devlet bünyesi, hatta belki yeni bir kanun-ı esasi mefhumu görmek daha doğrudur. Zira, mutad tadilatta olduğu gibi bazı tashihat ve mühim ilaveler yapmak mevzubahis değildir. Fransız siyasi hayatını artık yeni düsturlar idare edecektir.

Bazı muharrirler, külli ve hudutsuz tadilat salahiyetinin, sırf suret-i mahsusada seçilmiş bir meclis-i müessesana ait olduğu mütalaasındadırlar. Mesele münaza-unfihtir ve bu nokta-ı nazara muhalif olanlar da “Külli veya kısmi tadilat” için aynı usulü derpiş eden bir kanun metnine istinat etmektedirler. Her halde hadiseler başka türlü harekete müsait değildi; ve hazırlanmakta olan kanun-ı esasi milletin rey- i âminâ (referandum) vazedileceğine göre de bu iki nokta-ı nazarı telif ediyor gibi görünüyor. Ahvalin mecburi kıldığı bu tecdidin tarihimizde emsali de mevcuttur ve o zamandan bazı şayan-ı dikkat temayülleri irae etmektedir.

Fransa zengin kanun-ı esasi tecrübeleri geçirmiş olan yegane memlekettir. Yazılı kanun-ı esasiler vadisine girmiş olduğu 1791 senesinden 1875 senesine kadar, Fransa'da başka hiçbir milletin tarihinde bulunmayan çeşit çeşit siyasi rejimler görülür: Müteaddit monarşi şekilleri, müteaddit cumhuriyet şekilleri müteaddit “*empire*” şekilleri. Şu halde, bugün dahi, zaruri olan değişiklikleri ilave suretiyle, bu birinci sınıf siyasi rejim mahzeninden istifade etmek mümkündür.

İyi düşünülecek olursa, tarihimizin hareketli ahvalinin neticesi olan Fransa'nın siyasi rejimlerinin çokluğu ve çeşitliliği, Fransız mizacının kararsızlığını irae etmez; daha ziyade insan üzerinde tesir bırakan bir mantığı meydana çıkarır.

Fransız âmmе hukuku üstatlarından biri ve hukukun bu sahasına birçok yeni nazariyeler getirmiş bulunan ve hazırlanmakta olan yeni kanun-ı esaside fikirlerinin tesirleri görüleceği muhakkak olan Hauriou, Fransa kanun-ı esasi hayatının aynı dahilî hareketleri irae eden iki devreyi ihtiva ettiğini tespit etmiştir. Evvela meclislerin icra-yı hükümet eylemesine tekabül eden bir ihtilalci cereyan vukua gelmiştir. Buna *convention* cereyan adını da veriyorlar. Çünkü 1793 *convention*'u bunun karakteristik örneği idi.

Sonra, *directorial*, *consulaire*, *imperial* yahut *présidentiel* adlarını alan devre gelmiştir ki bu devrenin hâkim vasfı, plebisit yapmak suretiyle, doğrudan millete

istinat eden icra kuvvetinin tefevvukudur. İnsanın hatırına niçin değışmelerde aynı ittirat vukua geliyor diye bir sual gelebilir.

Gayet kolay olarak denebilir ki her sistem meziyet ve faziletlerini tükettikten sonra diğler tarzların değerlerine müracaat etmek zarureti hasıl olmuştur.

Mamafih meclislerin icra-yı hükümet eylemesi ve icraî kuvvetin diktatörlük yapması usullerinden, bu çifte tecrübeden yorulan Fransa, bir aralık 1814'ten 1848'e kadar meşrutî monarşîye iltica etmiştir. Bu sükun zamanları rejimi, millî meclis rejimi tecrübelerini tekrarlamış, bunu *consulaire* bir aksülamel takip ve yeniden imparatorluk sonunda teveccüh etmeye başladığı parlamenter şekle 1870'te avdet eylemiştir.

1875 Kanun[-1] Esasi[si]

3'üncü Cumhuriyet Kanun-ı Esasisinin hazırlanması pek yavaş olmuş ve neticelendirmek için 4 sene uğraşmak icap etmiştir. Bunun için birçok hukukî ve siyasi maniaları aşmak lazım gelmiştir. Sedan hezimetinden ve imparatorluk rejiminin ortadan kalkmasından sonra, Fransa istila edilmiş bulunduğundan vakıaların yarattığı hükümet mevki-i iktidarı ele almıştır. Bu Thiers ve Jules Favre'ın teşkil etmiş oldukları millî müdafaa hükümetiydi ve millî meclisin içtimasına kadar icra-yı hükümette devam eylemişti. Bu meclisin içtimadaki esaslı gaye sulh veya harp meselesi hakkında karar vermektir. Gambetta, Cremieux ve daha birçokları sonuna kadar harbin ateşli propagandacılarıydı. Herhangi bir mukavemetin imkansızlığını hisseden Jules Siomon ve Arago gibi millî müdafaa hükümetinin diğler azalarıyla hal-i ihtilaftaydılar. Reyine müracaat edilen memleket sulh isteyenler tarafını iltizam etti. Çünkü muhtemel bir ihtilalin hayalinden rahatsız bulunuyordu.

Siyasi hayata yeni giren birçok azadan müteşekkîl olan bu meclis rakipsiz bir manevi nüfuza malik olan Thiers'e icraî kuvveti tevdi etti. Fakat yeni bir mesele daha ortaya çıktı: Meclis hukuken yeni bir kanun-ı esasi yapmak salahiyetini de haiz miydi? Yoksa mahdut bir salahiyeti mi vardı? Fransız âmmehukuku ananesine sadık olarak ekseriyet Jules Simon ile birlikte, bitkin bir hale gelmiş olan bu memleketin birinci derecedeki ihtiyaçlarını karşılamak mecburiyetinde olduğunu kabul etti. Fransa'da bir rejimin sukutundan sonra seçilmiş olan her meclis, öteden beri, bütün kuvvetleri, ve binnetice tesis salahiyetini de haiz olmuştur. Yeni meclisin, hükümranlığı da kabul edilmiş bulunuyordu.

Bu hukukî müşkülât aşıldıktan sonra, kanun-ı esasinin ihzarında siyasi engellerle karşılaşıldı: İşte 1875 Kanun-ı Esasinin kendine has vasıfları bu mü-

him müşküllerden doğmuştur. Her şeyden evvel mevzubahis olan hükümetin şekliydi: Saltanat mı olacaktı? Cumhuriyet mi? Meclisin ekseriyetini saltanat taraftarları teşkil ediyordu. Mamafih bunlar iki gruba ayrılmışlardı. Bunlardan *légitimiste*'ler Fransız ihtilalinin eserine hiçbir imtiyaz verilmesine taraftar değillerdi. *Orléanistes*'ler ise parlamentarizmle uzlaşıyorlardı. Saltanat taraftarı iki fırka arasındaki anlaşamamazlık devam etti. Mütemmim intihaplar yeni azalar kazandırarak Thiers'in iltihak etmiş olduğu cumhuriyetçi fırkayı kuvvetlendi. 30 Kânunusani 1875 te Âyan Meclisi hakkında bir kanunun kabulünü müteakip Wallon "Fransa hangi rejim altında yaşayacağını bilmek istiyor dedikten sonra "daha iyi bir şekil buluncaya kadar mevcut hükümetin (yani cumhuriyetin) devam etmesini" teklif etmiştir. "Bilhassa muvakkatlikten kurtulmak lazımdı" ve bunun için o bütün "âmme menfaatini fırka meseleleri üstünde tutanlara" hitap ediyordu. Saltanatçıların nokta-ı nazarlarıyla yeni seçim yapılmak için millete müracaat edilmesi teklifleri reye kondu. Reye 705 aza iştirak etti. 353'ü cumhuriyete rey verdi. Muhalifler de 352 rey kazandı. İşte yeni rejimi bu ekseriyet reyi tesis etmiştir.

1875 Kanun-ı Esasisi uyuşma ve uzlaşma havası içinde hazırlandı. Ve bu keyfiyet kanuna esas vasfına verdi: Beklenmekte olan bir kral için yapılmış bulundu. Fakat kral gelmedi.

1875 Kanun-ı Esasisi, 1791, 1793, 1848 Kanun-ı Esasileri gibi âmme hukukunun muhtelif meselelerine göre sistemli taksimatı havi ve mütecanis olarak yeni metinde irae edilmemişti. Bilakis birbirini takiben neşredilmiş olan üç ayrı kanuna bölünmüştü. Bazı intizamsızlıklar arz ediyordu ve yalnız belli başlı uzuvlarla alakadardı: Reisicumhur, vekiller, âyan meclisiyle mebusan meclisi, divan-ı âli, şûra-yı devlet... Esas haklara dair bir noktaya rastlanmıyordu.

Kanun, üç defa değişmeler ve ekleme yapılma suretiyle tadil edilmiştir. 1879'da âmme kuvvetlerinin merkezi Versailles'dan Paris'e nakledilmiştir: 1884'te, lâyezal 75 âyan azalığı kaldırılmış, cumhuriyet şeklinin bir kanun-ı esasi tadilatı teklifiyle, değiştirilemeyeceği ve Fransa'da icra-yı saltanat eylemiş ailelerin ahfadından olanların reisicumhurluğa namzetliklerini koyamamaları esasları kabul olunmuştur. Ve sonra uzun zaman kanun-ı esasiye dokunulmamıştır. Boulongisme hareketi, Dreyfus meselesi, 1914 harbi, parti zıddiyetlerinden çıkan kararsız mücadeleler gibi çok güç tecrübelerden de kanun-ı esasinin nasıl muvaffakiyetle çıktığını müverrih Jacques Bainville çok iyi göstermiştir. 1926'da mali buhrana çare bulmak için Poincaré'nin ilhamıyla âmme borçlarının itfası düşünülmüş ve bir itfa sandığı teşkil olunmuştur. Bu yeni müesseseye istikrar temin için esaslı bir mahiyet de verilmiştir. O tarihten beri hiçbir tadil yapılmamıştır.

Bizzat metinler kendi başlarına kanun-ı esasi hakkında tam bir fikir vermezler. Çünkü teamül, kabul edilmiş olan kaideleri birçok noktalarında itmam ve hatta bazen da tadil etmiştir. Menşeyini kesif bir siyasi hayattan alan teamüller, müesseselerimizin seyri üzerinde kati tesiri haizdir. Birkaç misalini mevzubahis edeceğiz:

Kanun-ı esasi, reiscumhurla nazırlar arasında taksim olunmuş bir icraî kuvvet kabul etmiştir. Millî Meclis halinde toplanmış olan her iki meclis tarafından yedi senelik bir devre için seçilen ve tekrar seçilebilen reiscumhurun salâhiyetleri şunlardır:

Meclis-i mebusan ve âyan gibi kanun teklif edebilir. Kanunların tatbikine nezaret eder (bu aynı zamanda nizamname ve talimatname ısdarı salâhiyetini de bahşeder). Beğenmediği kanun metinlerini imzadan istinkaf ederek tekrar müzakere edilmesi için meclislere iade edebilir. Mutlak af salâhiyetini haizdir. Ordu kuvvetlerini bilakaydüşart tasarruf edebilir; askerî ve sivil tayinleri yapar. Âyan Meclisinin muvafakatiyle, Meclis-i Mebusanı feshedebilir. Bir intihap devresi içinde iki defa, âyanın müsaadesi olmaksızın Meclis-i Mebusanı bir ay tatil edebilir. Meclislerin rızası olmaksızın harp ilân edemez. Devletin menfaatinin icap ettiği müsait zamanda parlamento ya bildirmek şartıyla muahedeler müzakere ve tebliğ edebilir

Görülüyor ki reiscumhur çok mühim salâhiyetleri haizdir. Fakat hakikatte şimdiye kadar seçilen 14 reiscumhur bütün bu salâhiyetleri kullanmaktan uzak kalmışlardır. Filhakika reiscumhurlar, nazırlarıyla idare-i hükümet eylemektedirler. Ve gayrimesul olduklarından (hıyanet suçu hariç) reiscumhurun her emir ve kararnamesinde, nazırlarından birinin imzası bulunur. Parlamento muvacehesinde mesul olanlar nazırlar heyetidir.

Parlamente rejiminin kaideleri işte bu merkezdedir. Bu rejim esaslarını kabul eden her memleket başka surette tatbik etmektedir. Fransız parlamentarizmi, İngiliz parlamentarizmi değildir.

Tek meclise taraftar olan hakiki cumhuriyet ananesine muhalif olarak, 1875'te iki meclis fikri galebe çaldı. *Restauration* meclisinden farklı olan bir yüksek meclis kabul edildi. Çünkü bu meclisin azaları eskiden olduğu gibi kral tarafından tayin edilmiyor, mahdut bir heyet-i müntehibe tarafından seçiliyordu. Sülüsü tekrar seçilebilen âyan meclisi, mebusan meclisinin teceddüt ateşini tahfif ve teskin edecek ve divan-ı âli vazifesini görecekti.

Meclis-i mebusana gelince, bütün vatandaşların doğrudan doğruya verdikleri rey ile seçiliyordu (intihap usulleri çok değişmiştir). Her meclisin kanun yapmaya

teşebbüs etmek salahiyeti vardı. Yalnız malî kanunların evvelemirde meclis-i mebusana arzı ve kabul edilmesi icap ediyordu.

Parlamente rejimin esaslarına nazaran her iki meclis kuvve-i icraiye kontrol edecekti.

Hukuki ve siyasi bakımdan değersiz olmayan bu kanun-ı esasının umumi hatları işte bunlardır. Uzun çalışmaların ve münakaşaların mahsulü olan bu kanun, muhtelif kuvvetler arasında ahengin teminini istihdaf ediyordu. Belki icraî kuvvete bir üstünlük bahşediyordu. Fakat ananevî (tefrik-i kuva) prensibini mahfuz bulunuyordu. Onunla azimkar, gayretli, çalışkan Fransa, harabelerini imar, imzalamış olduğu muahedeye aynıyla riayet ediyor; istikbalinin başlıca meselelerini ele alıyordu. Ve büyük millî menfaatler, siyasi ideallerini müdafaa eden fırkalar sayesinde, serbest münakaşa rejiminin nazarı tasvibine arz ediliyordu.

Mamafih kanun-ı esasi hiç hatasız da değildi. Ve hadiseler bunları bedahet mertebesinde meydana çıkarmıştır.

Tâdil Temayülleri

Fransız Kanun-ı Esasisinin esaslı bir surette tadili fikri ansızın ortaya çıkmış bir mesele değildir. Uzun zamandan beri mevzuu bahsedilmekteydi. İlk makalemizde işaret etmiş olduğumuz değişiklikleri her ne kadar tahakkuk ettirmek mümkün olmuşsa da birçok tadil tasavvurları da muvaffakiyetsizliğe uğramıştır. Misal olarak 1885’de *Boulangiste* ve 1900’de “Fransız vatanî” hareketleri esnasında ileri sürülmüş olanları zikrediyoruz. Bu teşebbüsler sağ fırkalardan sadır olmuştu. 1914 harbi otorite (*autorité*) usullerini mecburi bir hale soktu. Birbirini takip eden mali buhranlar, müstacel haricî siyaset meseleleri, insanları ve müesseseleri çok güç bir imtihana maruz bıraktılar. 1920’de Hıristiyan Sosyalist Partisi Reisi Marc Sangnier “Cihan Harbinden sonra ihtiyar 1875 Kanun-ı Esasimizin herhangi bir şeyini değiştirmeyi reddedersek çok gafil ve basiretsiz hareket etmiş olacağımızı zannediyorum.” fikrinde bulunuyordu. 1934’te Poincaré beyanatında “Kanun-ı esasiyi, parlamente usulleri ve teamülleri ıslah ve tanzim etmek zaruridir. Kanun-ı esasiyi enerjik bir surette tekrar gözden geçirmek elzemdir. Bunun için henüz vakit geçmemiştir. Yarın çok geç olur.” demişti. Ayrıca Âyan Meclisi Cumhuriyetçiler Birliği Reisi M. Ordinaire de her şeyin olduğu gibi, esasi kanunların da eskidiklerini müşahade ediyor ve “müstaceliyet planı” taslağı vücuda getirerek vaziyetin hakiki bir bilançosunu tanzim ediyordu. 1934’te devlet otoritesini tensik maksadıyla iş başına çağırılan eski reisicumhurlardan Doumergue memle-

kete hitap ederek “Âmmenin selameti rejimini tedvir eden kanunlarda ıslahat, usullerde değışiklikler, tecrübenin zarureti ispat etmiş olduğu, her şeyi yerli yerine vazedilmesini ve çok unutulmuş olan nizam ve kaidelere avdeti ve aynı zamanda yeni nizamların kabulünü talep etmektedir. Parlamenter rejim kurtarılmak isteniyorsa derhal harekete geçmelidir. İstical eylemek muhakkak lazımdır.” demişti. Sabık reisicumhur Doumergue tarafından iltizam edilen ıslahatın, parlamentonun hatası yüzünden akim kalmış olduğu malumdur. Fakat öteden beri mevzuu bahsedilmiş olan yalnız kanun-ı esasinin tadili meselesi değildir. Devletin ıslahı hakkında da açıkça konuşulmuştur. Bununla, esasi metinlerin tadili fikrinden daha ileri gidilerek Fransa'nın ihtiyaçlarına hakikaten uyan bir Fransız siyasi bünyesi yoğurulmak istemiyordu. Sadece icraî kuvvet yahut Âvam ve Mebusan Meclisleri gözden geçirilecek değildi. Bütün idarî sistem değıştirilmek isteniyordu. Çünkü idare, çok merkezleşmiş bazı sendikalist kaidelere merbut ve aynı zamanda gayrimesul memurlara aşırı derecede tâbi bulunuyordu. Bizzat adliyyede hâkimliğı fiiliyatta daha müstakil kılmağa doğru gitmeliydi ve hakk-ı kazanın tevziinde esaslı tashihatta bulunmak lazımdı.

Sendikalizm gibi Fransa'ya has fikir hareketlerini ve tecrübesi Fransa tarafından yapılmış olup inkıtaa uğramış ve fakat derin izler bırakmış bulunan *corporatisme*'i nazar-ı itibara almamak herkese imkansız görünüyordu (Unutmamalı ki Proudhon telakkisi uzun zaman bir tarafa bırakılmışsa da, bu telakki ölmüş olmaktan uzaktır ve yakında canlanmasına şahit olmak pek mümkündür). *Corporatisme* ise başka memleketlerde tatbik edilmeden evvel en iyi nazariyecilerini ve tatbikatçılarını Fransa'da bulmuştur.

İçtimai ve Siyasi İlimler Akademisi Reisi M. Bardoux 1934'te “Devlet Islahı Teknik Komitesi”ni tesis ve faaliyete sevk etmiştir. Bu komite muhtelif siyasi cereyanların mümessillerini ve devletin yüksek şahsiyetlerini ihtiva ediyordu. Komitenin müzakeratı neticesinde yapılmakta olan kanun-ı esasi ıslahatının da mülhem olacağı tahmin edilebilen mühim bir eser ortaya çıkmıştır.

İçtimai meseleler hakkında en iyi malumat sahibi zekalardan biri olan Lucien Romier *Temps* gazetesinde yazdığı makalede “Vaziyet, efkar-ı umumiyenin derin sabırsızlığını, cesurane ıslah hareket ve teklifleriyle tatmin edilmiş olmasını istilzam ediyor. Esasında müttehit olan millî irade, parlamenter idarî, iktisadi yahut korporatif olan bir devlet ıslahatı talep etmektedir. Eğer hükümet, rejimi ıslah etmek, faal ihtirası temsil ederse bütün millet kendisiyle birlikte olacaktır ve parlamento kendisini takip etmeğe koşacaktır.” diyordu. Bütün bu fikirler her

tarafından gelen ve birçok tasavvurları tebarüz ettiren şiddetli ıslah ihtiyacını çok iyi göstermektedir.

Eskisine İtirazlar - Yenisinin Veçhesi

Şimdi de kanun-ı esasının tatbikatına karşı vaki olan itirazlara atf-ı nazar eyleyelim:

İtirazlardan ilki daha ziyade teknik mahiyettedir. Fakat ehemmiyetten ârî değildir: Meriyetteki metinler çok kısa ve irtibatsızdır. İnsicamlı bir kanun-ı esasının yaptığı gibi devlet hayatının tam bir planını irae etmiyor. Bir kanun-ı esasi, muayyen bir millî hayat programına göre tespit edilmiş olmalıdır ve tespit edilmiş olan program, içtimai, siyasi şeniyetler ve iktisadi şeniyetin siyasi uzuvlarla vaki münasebetleri nazar-ı itibara alınmak suretiyle takip edilmek gerekir.

1875 Kanun-ı Esasisi yalnız bütün bunlardan değil, esasi hürriyetlerden de mahrum bulunmaktadır; şüphesiz ki esasi hürriyetler hakikatte mevcuttur. Çünkü Fransız milleti bunlardan vazgeçemezdi. Fakat müeyyideleri sırf teamülidir. Hülasa, Fransa'nın muhtaç bulunduğu kanun-ı esasi bu metin noksanlarını telafi etmelidir.

İkincisi şudur: Kanun-ı esasi bidayette mevcut muvazeneyi kaybetmiştir. Teşriî, icraî, kazaî kuvvetlerin tefriki esasına müstenit devlette, kanun-ı esasının bilhassa teşriî ve icraî kuvvetlere tevcih etmiş olduğu müteakıl rollere riayet edilmemiştir. İcra kuvveti, tedricen istirdat edilen bir salahiyyeti haizdi. Hatırlatalım ki hükümet salahiyyetlerinin azaltılmasının mebdeini, reisicumhur Mareşal Mac-Mahon'un 1877 Mayıs'ında kanun-ı esasının bahşeylediği salahiyyetleri kullanmak suretiyle Meclis-i Mebusanı fesheylemesi teşkil eylemiştir.

Mac Mahon'un bu hareketi *reactionnaire* telâkki edilmiştir. O kadar ki bu tarihten itibaren hiçbir reisicumhur Meclis-i Mebusan ve Âyanın feshini istemeğe cesaret edememiştir. Şahsi nüfuzdan bu derece fazla korkma, binnetice icraî kuvvetle meclisler arasında mevcut zaruri ahengi bozan bir anane yaratmıştır.

Hükümetle parlamento arasında tahassul eyleyen ihtilafları muhakeme etmek hakkından milletin mahrum bulunmuş olması keyfiyeti, Fransız parlamentarizmine ilham almış olduğu İngiliz parlamentarizminin tutmamış olduğu bir istikamet takip etmiştir. İngiltere'de Avam kamarasının feshi, parlamentarizmin iyi işleminin zaruri şartıdır.

İngiltere'de kabine buhranları Fransa'ya nazaran çok daha nadirdir. Halbuki Fransa'da hükümet istikrarsızlığı bir vakıadır.

Ayrıca fırkaların, siyasi grupların kesreti hükümetin bir programı tahakkuk ettirebilmek için istinat etmesi icap eden müstakar bir ekseriyetin teminini çok güçleştirmek suretiyle bu istikrarsızlığı teshil etmektedir.

Bu noktada dahi, İngiltere ile Fransa arasındaki fark pek derindir. İngiltere'de çift fırka tarzı bir kaide hükmündedir. Fransız hükümetleri, buhranlı zamanlarda faydalı iş görebilmek için çok kalabalık meclislere yapılmış olan şartları kabul etmek mecburiyetinde kalmışlardır.

Binnetice bir nevi melez mevzuat-ı kanuniye olan "*Decrets-lois*"lara müracaat müsaadesini veren salahiyet-i külliye müfrit şekilde kullanılır olmuştur.

Bu, icraî kuvvet için olduğu kadar teşriî kuvvet için de çok menfur bir usuldür ve çok istisnai vaziyetlerde müracaat etmek lazımdır.

Islah projelerinde icraî kuvvetin bu zaafalarını tensik etmek için, âyan meclisinin müsaadesini almak şartını kaldırmak suretiyle meclis-i mebusanı feshetmek salahiyetini iade; devlet reisinin doğrudan doğruya millet tarafından veya münhasıran parlamenter olmayan geniş bir heyet-i intihabiye tarafından seçilmesi, heyet-i vekile reisliğinin tekrar teşkilatlandırılması, vekilleri marifetiyle idare-i hükümet eyleyen reiscumhurun mesul olması, ilh... gibi çareler iltizam edilmişti.

Üçüncü tenkit: Kanun-ı esasi iktisadi meseleyi nazar-ı itibara almamıştır. Mevcut kanun hükümleri yazılışında değilse de ruhunda ve tatbikinde liberal bir telakkiye istinat etmiştir. Halbuki liberal telakkinin içtimai olan şeyle hakiki bir alakası yoktur. Daha doğrusu devlet hayatına onu iştirak ettirmemektedir.

Filhakika devlet üçüncü Cumhuriyetin bidayetindeki aşırı ferdiyetçiliğini terk etmeye mecbur olmuştur. Fakat getirdiği suret-i hal ya tehlikelidir, ya natamamdır.

Böylece 1884'te kanun sendikaların teşekkülüne müsaade vermiştir. Fakat bu meslekî birliklerin oynadığı rol ne olmuştur? Faaliyetlerini takip etmiş olan Hau-riou, 1933'te "Parlamenter rejim sendikalizm yüzünden mahvolacaktır." hükmünü verebilmişti ve filhakika sendikalizm devlet için değerli, canlı bir kuvvet olarak kullanılacağı yerde; devlete karşı, düşmanıymış gibi davranmış, onun yerine geçmiş, onu tazyik etmiştir.

Millî kuvvetlerin temsil edilmesine, normal bir surette niçin *syndicaliste*'leri de iştirak ettirmemeli?

Duguît tedrisatı esnasında talebelerine "parlamentonun, ferdî unsurla birlikte kolektif unsuru da ihtiva etmesi icap ettiğini" öğretiyor ve fertler tarafından seçilmiş bir meclis-i mebusana bağlı sendika birlikleri tarafından müntahap bir meclisin teşkilini iltizam ediyordu. Diğer bazıları da siyasi Âyan Meclisi yerine,

meslekî bir Âyan Meclisi ikamesini, iktisadi menfaatlerin temsilini talep ediyorlardı. Radikal Partisi reisi Joseph Caillaux *syndicalisme*'in devlet bünyesi içinde tamamlanmasını istiyordu.

Bu sendikalist temayüller yanında bilhassa Katolik birlikleri tarafından her sene tertip edilen “içtimai haftalar” hareketinde izhar edilen bir temayül daha vardır. Bunların programı bariz olarak korporatiftir. Taraftarları şu fıkirden hareket ediyorlar:

Siyasi cemiyet yalnız iki kısımdan fert ve devletten mürekkep değildir. Bunların arasında yer alan birlikler mevcuttur. Devletin iktisadi faaliyeti için ithal edilen korporasyonların işlemesi hakkında da birçok suret-i haller gösterilmiştir.

Fransızlar devletin korporatif müesseseleri teşkilatlandırdığı ve işlettiği bu sistemi değil de bu müesseselerin kendiliğinden teessüs etmeleri keyfiyetine tamamen riayet eden sistemi tercih ediyorlar.

Bu sistemde korporatif müesseseler âmme kuvveti tarafından ihdas edilmiyorlar. İçtimai muhitten neşet ediyorlar. Maxime Leroy, “yirminci asırda, Fransa’da iktidar ve hürriyet temayülleri”ne mütedair telkin edici bir eser vücuda getirmiştir. Muharrir, 1926 senesinde Millî İktisat Meclisi’nin ihdas edilmesi keyfiyetini, korporasyon teamülünün Fransız kanun-ı esasi sistemine girişinin, mesut bir başlangıcı olduğuna inanmaktadır.

4’üncü itiraz: Kanun-ı esasi milletin doğrudan doğruya idare etmesi hususuna hiçbir yer ayırmamıştır. Sırf temsilî rejim esasına müstenit olan kanun-ı esasi, doğrudan doğruya demokrasi idare[si]nin hiçbir şeklini kabul etmemiştir.

Millet, devlet reisi intihabatına niçin iştirak etmemelidir? Bazı şartlar ve ciddi teminat tahtında tatbik edilecek olan teşriî referanduma niçin müracaat edilmemelidir?

Çok karışık bir mesele hakkındaki bu mütalaa ve mülahazalar, bizi, Fransız kanun-ı esasi ıslahatının çoktan beri derpiş edilmiş olduğu ve bu hususta derin tetkikler yapılmış bulunduğu neticesini çıkarmaya sevk ediyor.

Islahatın normal zamanlarda ikmal edilememiş olması şayan-ı teessüftür. Fransa’nın içinde bulunduğu istisnai ahval ve şerait tahtında müesseselerin yeniden tesisini tehir etmek imkansızdı. Hadiseler her ne kadar kanun-ı esasi ıslahatının tahakkukuna tesir etmişlerse de zaruri kılan sırf onlar olmamıştır.

Görünüşe nazaran şu değişikliklerin mevzubahis olacağı tahmin ve istidlal edilebilir: İcraî kuvvet ıslah edilecektir; eski Fransız kanun-ı esasilerinde bunun birçok örnekleri mevcuttur.

Meslekî meclisleri ve aile reyini ihtiva eyleyecek yeni bir teşriî kuvvet anlayışı doğacaktır.

Devlet Şûrası, kanun ve nizamnamelerin hazırlanmasına daha geniş bir surette iştirake davet edilecektir.

İktisadi kuvvetler, yeni formüllere göre, sendikalar ve korporasyonlar vasıtasıyla devlet bünyesine dahil edileceklerdir.

Nihayet, Fransızlar için çok aziz olan âmme hürriyetleri anlayışı, ferdiyetçi bir nokta-ı nazara göre değil *personnaliste* bir nokta-ı nazara göre kurulacaktır; şahsı, ailesi içinde, mesleği içinde, mukim bulunduğu yerin nizamları, vatandaşlık hakları dairesinde himaye edecektir.

Millî tarihe, Fransız mizacının geçirdiği tecrübelere, eşyanın şe'ni rüyetine, halihazırda içinde bulunulan büyük güçlükleri gayretli bir surette aşmak ihtiyacına dayanan kalkınma faaliyetinin ve zaruri icat gayretinin devlete yeni bir ruh vererek Fransız Cumhuriyetini hakiki bir millî heyet haline getireceği şüphesizdir.